

KÉT ECO-KÖTETRŐL

V A R G A I S T V Á N

AZ OLVASÓ VILÁGA

Umberto Eco: Hat séta a fikció erdejében.
Európa Könyvkiadó, Budapest

Umberto Eco művei az utóbbi évtizedek egyik legizgalmasabb és merész polihisztorokra emlékeztető gondolkodójának portréjáról tanúskodnak. Mert az évek folyamán a tudomány és a szépirodalom különböző területein bukkantak fel alkotásai, valójában mondhatjuk: szemünk láttára alakult át egy-személyes, autonóm intézménnyé. Bár még oktat, valójában már rég elhagyta az egyetemi tanszéket, és a szellemi élet sűrűjébe ereszkedve egymást követően írta könyveit. Először csak a szemiotika problémáival foglalkozott, de aztán igen hamar más tudományágakba is behatolt, gondoljunk csak a nyelv történetéről írt kiváló könyvére. Minderről az olvasók széles köre szinte semmit sem tudott. A nagy „betörést” *A rózsza neve* című regénye jelentette, amely egyszeriben meghozta neki a nemzetközi elismerést. Ez volt Umberto Eco első regénye, amelyet újabbak követtek, azzal, hogy tanulmányok írásával tovább is foglalkozott. Regényei sajátosak és műfajilag nehezen definiálhatók. Talán kultúrtörténeti fikciós műveknek tekinthetjük őket. Mondhatni, hogy egyelőre csak *A rózsza neve* ismert az átlagolvasók számára, egyéb regényei túlságosan is szövevényesek, alapos előismereteket igényelnek, de épp ezek jelentik az értelmezők, a szövegfejtők számára az igazi értéket.

A most magyarul olvasható *Hat séta a fikció erdejében* Umberto Eco egy újabb arcát fedi fel. Tudniillik ebben a könyvében, amely hat előadást tartalmaz, a szerző a regényírás rejtelmeibe igyekszik az olvasót beavatni. Azonnal ki kell hangsúlyozni, hogy, mondjuk Kurt Vonnegut előadásaival szemben, ezek az írások nem oktatási célból készültek, tehát nem a regényírás fortélyait

tárgyalják, hanem az olvasás művészetéről szólnak. Ahogyan ezt a szerző nyíltan ki is mondja első előadásában, könyvének témája az „olvasó jelenléte a történetben”. Értelmezésében „olvasó mindig van a történetben, az elbeszélés folyamatának nélkülözhetetlen eleme”. Ez korántsem jelenti azt, hogy az írónak kedveskednie kell az olvasónak, és eleget tennie az olvasói elvárásoknak, de tudomásul kell venni, hogy műve mindössze holt szöveg, amelyet az olvasó kelt életre. Ezzel kapcsolatban idézi Wolfgang Iser gondolatát, miszerint az olvasó az, aki „ténylegesen előidézi, hogy a szöveg feltárja összefüggéseinek potenciális sokrétűségét. Ezeket az összefüggéseket az olvasó elméje hozza létre, miközben a szöveg nyersanyagát feldolgozza, de mégsem azonosak a szöveggel, mivel az utóbbi csupán mondatokból, kijelentésekből, információkból stb. áll. . . Ez a kölcsönhatás nyilvánvalóan nem magában a szövegben valósul meg, hanem csak az olvasás folyamata révén jöhet létre”. Ugyanezt a gondolatot fejezi ki egy megragadó metaforával Michel Tournier egy írásában, amikor is a léírt szöveget vámpírként mutatja be, amely szinte lecsap az olvasóra, annak vérért (a szöveg olvasásakor keletkezett gondolatait és érzéseit) szívja magába, és ez kelti életre, hogy röptét folytassa a legközelebbi olvasóig. Hasonló nézetet vallott Hans-Georg Gadamer német filozófus is. Ő is azon a véleményen van, hogy a mű megértése, értelmezése és elemzése során beszélgetés, párbeszéd folyik az alkotó, a mű és a befogadó között. Gadamer véleménye szerint a mű üzenete „nem az, amit a szerző, az alkotó eredetileg mondott, hanem az, amit akkor mondott volna ki, ha én lettem volna a beszélgetőpartnere”. Umberto Eco idevonatkozó nézetei alapján a modern hermeneutika hirdetői közé sorolható, amelynek újszerűsége abban áll, hogy az alkotási folyamat három komponense (az alkotó, a mű és a befogadó) közül a befogadásra helyezi a hangsúlyt.

Az olasz kutató előadásaiban megindokolja, miért van szükség az olvasóra a szöveg életre keltésében. Szerinte „minden szépprózai mű szükségképpen és végzettszerűen gyors, mert az általa épített világban számtalan esemény és szereplő zsúfolódik össze, nem mondhat el mindent a világról”. Épp ezért az olvasónak kell kiegészítenie a szöveget, felfedeznie az összefüggéseket. Az író az „olvasóval végezteti el a maga munkájának egy részét”, mert ő maga szigorúan szem előtt tartja a szelektálás és tömörítés elvét, hiszen ha mindent el akarna mondani, soha nem érne a szöveg végéhez. Tehát az olvasónak együtt kell működnie, de ilyenkor alkalmazkodnia kell a szöveg sebességéhez, és ez gyakran nem könnyű feladat. A szöveg mozgósítja az olvasó józan eszét és érzéseit azzal, hogy az Umberto Eco által mintaolvasónak nevezett olvasó kész elfogadni, hogy a „történet túlmegegy a józan észen, az ésszerűsége”. Az igazi olvasó számára az olvasás valamilyenfajta játék, amelyben szívesen vesz részt, és elfogadja az olvasás az író által meghatározott játékszabályait. Olvasás közben az író számít az olvasó élettapasztalatára vagy más történetek ismeret-

retére. Umberto Eco leszögezi: „Amikor valamilyen fikciós művel van dolgunk, alapszabály, hogy az olvasónak hallgatólagosan el kell fogadnia egy fikciós egyezményt”, azaz, ahogyan Coleridge mondta: fel kell függesztenie a hitetlenkedést. A fenti gondolatot az író így folytatja: „Az olvasónak tudnia kell, hogy amit elbeszélnek, az képzeletbeli történet, de azért még nem szabad azt hinnie, hogy az író hazugságokat mesél.” Az olvasónak hinnie kell abban, hogy az elbeszélte események valójában megtörténtek volna. Az a jó író, aki ügyesen hazudik, műve bezár bennünket, olvasókat a maga képzelt világába, és mi készek vagyunk arra, hogy elfogadjuk ezt a fikciós világot. Egy-egy remekmű titka abban rejlik, hogy mennyire tudja hitelessé tenni a maga sajátos fikciós világát. Ez mindenekelőtt az író eszköztáráról függ.

„Nincs szebb, mint elidőzni az erdőben” – vallja Umberto Eco. A könyv címében szereplő fikciós erdő tulajdonképpen a szöveg metaforája. S míg a könyv első része főleg az olvasó szerepével foglalkozik, addig a könyv második felének elsődleges témája a valós és a fikciós valóság kapcsolatrendszerének vizsgálata. Umberto Eco abból a már felismert feltevésből indul ki vizsgálódásai kezdeti szakaszában, hogy minden szépprózai mű alapjául, háttéréül a valós valóság szolgál. Ha ezt a nézetet elfogadjuk, márpedig úgy tűnik, kénytelenek vagyunk, akkor kimondhatjuk, hogy abszolút fikció nem létezik, azaz a fikció képtelen megszabadulni a valós valóságtól, vagy ahogyan az utóbbit Umberto Eco magyar fordítója nevezi: a tényleges valóságtól. Még a legvadabb sci-fi regények is, amelyek a távoli jövőben játszódnak le egy azonosíthatatlan helyen a világűrben, a mostani valós valóság egyes elemeire épülnek. És egy pillanatra visszatérve az olvasó-témára: a fikciós valóság csak akkor hat ránk, ha egyértelműen tartalmazza a valós valóság egyes elemeit, mondhatnánk: minél valóságszerűbb egy szépprózai mű, annál nagyobb a hatása a befogadó olvasóra, de ki kell hangsúlyozni, nincs semmilyen szabály arra, hogy hány fiktív elem fogadható el. Michel Tournierhez hasonló metaforát alkalmaz Umberto Eco, amikor leszögezi, hogy épp ezért a fiktív világok a valóságos világ parazitái. Ugyanő állapítja meg azt is, hogy az „olvasónak sok mindent kell tudnia a létező világról ahhoz, hogy elfogadhassa azt a fikció világának háttéréül”. De mielőtt tovább elemeznénk a valós és fikciós világ kapcsolatrendszerének jellegzetességeit, kísérjünk meg pontosabban meghatározni a valós világ milyenségét. A valós valóságról kialakított képünknek két alappillére van: a saját tapasztalataink által szerzett ismeretek és az örökölt, elsősorban írásban rögzített tudományos-történelmi-művészeti ismeretek. A primáris empirikus ismeretek szerzőknek perdöntő szerepet játszanak a magunkkal hozott, genetikaileg behatárolt tulajdonságaink, más szóval: egy-egy esemény más-más hatást vált ki az emberekben, tehát a valóságról kialakított kép szinte embenként változik. Vannak természetesen tények és adatok, amelyek a tárgyi valóságot egzakt számokban fejezik ki, ezek úgymond megcáfolhatatlanok, de

a befogadónál kiváltott érzelmi hatások mélysége legtöbbször jelentéktelen. Az érzelmeket a statisztika hidegen hagyja. Ami pedig a tudományos-történelmi-művészeti ismereteket illeti, azok hitelessége erősen kétségbe vonható. Az esetek óriási többségében a múltra vonatkozó ismereteink nagyon is ingatag alapokra épülnek. Vonatkozik ez elsősorban azokra az eseményekre és emberekre, akik tőlünk az időben legtávolabb éltek. A korabeli feljegyzések sokasága szájhagyományokon alapul, tehát több nemzedék formálta a maga módján, mielőtt lejegyzésre került volna, ugyanakkor pedig nem zárható ki a szándékos tényhamisítás sem a korabeli érdekek vetületeként azzal, hogy bebizonyítása ma már gyakorlatilag lehetetlen. Mindezek alapján mondhatjuk, hogy a valós világról kialakított kép minden embernél más, és igazságuk érthetően megkérdőjelezhető. De védelmünkbe kell vennünk a mai embert ebből a szempontból, mivel a valós valóság, amelyben élünk, annyira szövevényes, hogy egyszerűen áttekinthetetlen. Visszatérve Umberto Ecohoz, csak egyetérthetünk vele, hogy a „tényleges világ igazsága ingoványos”, más szóval: végeredményben minden dologban mindenkinek valamennyire igaza van. Vagy azt is mondhatjuk, hogy a valós valóságban számtalan igazság létezik. Bonyolítja a dolgokat az a tény is, hogy gyakran részigazságok uralkodnak el.

Umberto Eco szerint a fikció világa hasonló a valós valósághoz, de attól jóval szegényebb. Valójában képtelenség lenne elvárni egy írótól, hogy mindenki igazságát, világképét leírja. Épp ezért a szépprózai mű közel sem olyan bonyolult, mint a valós valóság, tulajdonképpen alkotója rajta keresztül mondja el, milyen az ő igazságképe a valós valóságról. A szépprózai műben jelentkező valóság valójában meg akarja magyarázni a valós valóságot, de ezzel a szándékával, ahogyan a fentiekben mondtuk, azt valójában szegényebbé teszi. A regény, idézzünk újra Umberto Eco könyvéből, „úgy tesz, mintha az igazat mondaná el a való univerzumból, vagy pedig azt állítja, hogy az igazat mondja el egy kitalált univerzumból”. Ezt a kinyilatkozási módot Umberto Eco mesterséges narrációnak nevezi. Újra tovább lépve a szerző fejtegetésein, talán azt mondhatnánk, hogy az író a valós valóság egy lehetséges változatát írja meg regényében, és ha eszköztára segítségével azt hitelessé tudja tenni, az olvasó azt el- és befogadja. Mert a regénybeli állítások a regénybeli valóságban hitelesek, igazak. Ennek eredményeképpen az olvasó kezdi valós valóságnak tekinteni a fikció eseményeit és hőseit, azaz a fikciós valóság átalakulhat valós valósággá az olvasó elméjében. Vonatkozik ez elsősorban azokra a fikciós művekre, amelyekben sok olyan adat és tény szerepel, amely a valós valóság „igazságának” megfelel. Umberto Eco néhány példán keresztül szemlélteti azt, hogy mi történhet, amikor a fikciót elfogadjuk valós valóságnak, mert mondjuk, az ideológiák is végeredményben fikciók, és tudjuk, hogy milyen végzetesek, néha több millió ember hal meg miattuk.

Idézzük fel újra Umberto Eco spontán felkiáltását: „Nincs szebb, mint elidőzni az erdőben”, azaz: szeretünk olvasni. Vajon miért? Erre is megkísérli megadni a választ az olasz kutató. Egyszerűen azért, mert a regény kellemesebb környezet, mint a valós valóság, nem áttekinthetetlenül bonyolult. Az író segítségével felfedezzük egy világ belső összefüggéseit, úgymond „uralkodunk” felette. Umberto Eco szerint a „való világgal épp az a gond, hogy az emberek az idő kezdete óta azon töprengenek, van-e üzenet, és ha van, értelme van-e”. A valós valóságban erre az ősi kérdésre nem találunk választ, a regényben igen, mert az írónak van „üzenete”. Vagy ahogyan Umberto Eco állítja: „A fiktív történetben keressük a formulát, amely értelmet adhat életünknek. Végül is egész életünk során eredetünk történetét kutatjuk: hogy mi végre születünk és mi végre élünk.” Mert minden ember legbensőjében ott él a hajlandóság, hogy az életet leegyszerűsítve a valós valóságot és sorsát történetként élje meg, valamilyen eseményről utólag mindenki úgy beszél, mint egy regénybeli eseményről. Elhagyva a valós valóság összetettségét, mindössze néhány mozzanatra összpontosítva. Akár egy regényíró. Mindenki a saját regényét éli meg és írja meg lelkében.

Umberto Eco vázlatos kis könyvének olvasása a téma után érdeklődők számára biztos élvezetes és tanulságos. Eszmei tartalmát a fentiekben igyekeztem felvázolni, azaz azokat a megállapításokat összefoglalni, amelyekhez a szerző vizsgálódásai végén eljutott. Mert nemcsak a végső konklúziók a lebilincselők, hanem az út, amíg eljut hozzájuk. Akárcsak utazáskor vagy hegymászáskor: maga a térbeli mozgás az élvezetes, az érkezés már feloldást jelent. Umberto Eco nyelvezete nem fontoskodó és tudományos, hanem egyszerű, világos, gondolatcsövése egyszerre befogadható, és ami talán a legértékesebb, mindezt számos konkrét példán keresztül szemlélteti. Egy rendkívüli olvasottságú és műveltségű alkotó alakja bontakozik ki a sorok mögött, aki szellemesen, arcán megértő mosollyal kalauzol bennünket a fikció erdejének sűrűjében. Egy-egy ironikus kitérője, amikor jómagát is megmosolyogja, még vonzóbbá teszi az olvasást.

Umberto Eco mindössze néhány alkalommal tér ki a fikciós szövegek ismérveire. Szerinte a fikció leginkább az ellenőrizhetetlen részletekben és az introspektív megszakításokban nyilvánul meg azzal, hogy a fikció egyéb jelei az in medias res kezdés, esetleg a nyitó párbeszéd, a történet egyedi voltának hangsúlyozása és az irónia direkt jelei. Nem kísérelte meg a regények valamilyenfajta csoportosítását, és épp ezért érthetően elmarad a regényírók eszköztárának vizsgálata. Pedig a regénynek változatai épp abban különböznek egymástól, hogy mennyire van bennük jelen, és hogyan kerül megjelenítésre a valós valóság.

AZ ÓVATOS LELKESEDÉS JEGYÉBEN

*Umberto Eco: La Mancha és Bábel között. Irodalomról.
Európa Könyvkiadó, Budapest*

Újabb Eco-kötet gazdagítja mindazon olvasóknak a könyvtárát, akik kedvelik az olasz tudós és író gyakran merész kultúrtörténeti kirándulásait, bár ez alkalommal, ahogyan azt a könyv alcíme is jelzi, az irodalomra igyekezik összpontosítani, igaz, ez mint olvasáskor kiderül, nem mindig sikerül neki egyértelműen, de talán épp ez teszi még élvezetesebbé a kibontakoztatott észrevételek megismerését. Eco egyszerűen divatossá vált, későn bukkant fel műveivel (már majdnem ötvenévesen), és mintha most igyekezne behozni önmagát, ontja az írásokat, és mivel vizsgálódásainak újszerűsége és eredetisége vitathatatlan, érthető, hogy számos tudományos értekezlet szívesen látott vendége, folyóiratok, sőt még napilapok is örömmel közlik észrevételeit. A most magyarul olvasható könyve, amely olaszul 2002-ben került kiadásra, tulajdonképpen gyűjteményes kötet. Tizennyolc írását tartalmazza, amelyek különböző tudományos konferenciákon hangzottak el, vagy esetleg nyomtatott alakban láttak napvilágot. Így együtt most olvashatók először. Egyeseken módosításokat végzett a szerző az eredeti szöveghez viszonyítva, de ezek jelentéktelenek. Bevallja, minden korábbi gondolatát most is magáénak és elfogadhatónak találja, még akkor is, ha az utókor kideríti, hogy tévedett.

Eco írásait azért élvezet olvasni, mivel bennük két szerző van jelen: a tudós és az író. Ismeretes, hogy szerzőjük egyetemi tanár, a szemiotika professzora, aki ugyanakkor eddig négy regényt is írt. A könyvben fellelhető tizennyolc írás közül egyesekben a tudós, másokban a gyakorló író irányítja a tollat, más szóval: egyes írások elméleti jellegűek, mások viszont egy konkrét szépirodalmi mű vizsgálatával foglalkoznak, de ez a felosztás természetesen túlzottan egyszerűsített, mivel az összemosódások nyilvánvalóak, és az írásokat még izgalmasabbá teszik. Jelentősek viszont az egyes írások közötti terjedelembeli különbségek: a kötetben vannak tankönyvbe illő, annak egy fejezetét képezhető, alapos munkák, de akadnak „forgácsok” is a szerző gyalupadjáról, amelyek, úgy tűnik, mintha spontán íródtak volna meg a nagy darabok faragása (tanulmányok írása) közben.

A rövidke bevezetőben Eco is kihangsúlyozza, hogy alkalmi írásokról van szó, amelyek „mind az irodalom problémájára koncentrálnak”. Beismeri, hogy vannak átfedések, egy-egy gondolat vagy idézet több írásában is megjelenik. Érdekességet jelent bepillantani a szerző műhelyébe. Ezt nem csak az utolsó írás (*Hogyan írok?*) teszi lehetővé, mivel más írások is gyakran tartalmaznak önéletrajzi és önkritikai adatokat. Ez a recenzió azonban az elején a könyv elméleti kérdéseket boncolgató írásaival foglalkozna abban a reményben, hogy

belőlük kiderülne, mely elvek vezérlik a regényíró Ecót, és kiknek az elméleti írásai hatottak rá alkotás közben.

A szerző a szellemi hatalom megnyilvánulásának tekinti az irodalmat, amelynek szerinte nyelvformáló és nevelő hatása van. Kiemeli, hogy az olvasó rendelkezik azzal a szabadsággal, hogy az irodalmi művet a maga módján értelmezze, de „tiszteletet kell tanúsítania a szöveg intenciójával szemben, annál is inkább, mivel az irodalmi szöveg megmondja nekünk, hogy mi az, amit sohasem vonhatunk kétségbe, mit kell a könyvben fontosnak tartani”. Ez a meghatározás és korlátozás mintegy ellentmondásban áll az előző mondatban kiemelt olvasói szabadsággal. Eco ellene van a szöveg túlértelmezésének, ami alapjában véve helyénvaló, de ugyanakkor jómagya is, épp e könyvében, számos alkalommal rendkívül merész összefüggéseket vél felfedezni valamely szöveget tanulmányozva. Már maga a „szöveg intenciója” kifejezés is ködös, és számos magyarázatot szülhet. Hiszen amikor a kötet egyik legterjedelmesebb munkájában Gerard Nerval *Sylvie* című könyvét vizsgálja – az utóbbi Eco visszatérő témája, már a *Hat séta a fikció erdejében* című kötetében is részletesen foglalkozott vele – nem leli a szöveg intencióját, a szöveg mintha felbonthatatlan maradna számára, és a tanulmány tartalma tulajdonképpen az, hogy miért gyakorol rá ez a könyv minden olvasás alkalmával ködhatást, miért értelmezhető sok módon, miért tartja bizonytalanságban az olvasót. A *Sylvie* örök útvesztő marad Eco számára, amely ugyanakkor „lenyűgözően van megszerkesztve, szimmetriák, ellenétek és belső utalások játékaként”.

Néhány írás különböző műfajok vizsgálatával foglalkozik. Rendkívül találóak az Oscar Wilde írásainak kutatásakor tett észrevételek és levont következtetések az aforizmáról, maximáról és paradoxonról, nem is szólva a számtalan példáról, amelyek ezeket megerősítik. A szimbólumról szóló előadás témája a szimbolikus paranoia jelensége. Újra logikus meghatározásokat tartalmaz (Eco tudós, és ezért igyekszik mindig világosan fogalmazni, pontos meghatározásokat adni), de a hangsúly talán inkább a szimbólum történetén van, egy-egy koron belüli értelmezésének vizsgálatán. Az irodalmi stílusról szólva a szerző kitér a kritikai műfaj kategorizálására is azzal, hogy véleménye szerint három kritikai műfaj létezik. Ezen belül az ő írásai egyértelműen a szövegkritika műfajába tartoznak, hiszen konkrét elemzései alkalmával, amelyekre később térek ki, újrafelfedeztet az olvasóval már ismert szöveget. „A valódi kritika a szöveg megértése és megértetése, a kritika egyedüli igazi formája a szöveg szemiotikai olvasata”, mondja ki Eco. A valódi kritika nem ítéletmondó, nem írja elő a szöveg élvezetének módjait, „hanem bemutatja, hogy miért képes a szöveg élvezetet nyújtani”. Ebben a tanulmányában újra felbukkan az intés: a szövegkritikának korlátai vannak, az irodalmi szöveg helyes vizsgálatakor tehát „arról van szó, hogy szilárdan ragaszkodnunk kell

a kezdetekhez, a stílus fogalmához, a valódi kritika fogalmához, a textuális stratégiák elemzésének fogalmához”. Az intéshez tehát egy alapjában véve igencsak általános jellegű, némileg ködös és ezért több módon értelmezhető tanács társul, amelynek a gyakorlatban a kritikus igazában kevés hasznát veheti. Egy másik elméleti téma, amellyel a szerző foglalkozik, az a tér ábrázolása szavakkal. Akárcsak a szimbólum és a stílus esetében, és a jó tudóshoz méltóan, a tanulmány nagy részét a hipotipózis (képszerű benyomás kialakulása a befogadóban az olvasott hatása alatt) történetének ismertetése képezi, de kitér a tér szóbeli kifejezésének néhány technikájára is. Az irodalom néhány funkciójáról szóló dolgozatában a szerző kiemelte azt, amit már régóta tudunk: „az irodalom felkínálja nekünk az igazság egy, ha úgy jobban tetszik, képzeletbeli mintáját”, és ezen igazság egyik eszköze épp a hipotipózis lehet a hitelesítés folyamán, vagy ahogyan Eco megállapítja: „A hipotipózis arra használja a szavakat, hogy a befogadót egy vizuális reprezentáció megalkotására ösztönözze (. . .) nincs hipotipózis, ha a befogadó nem vesz részt a játékban.” Különös izgalommal jár *Az intertextuális irónia és az olvasat szintjei* című tanulmány olvasása. Tudniillik ennek keretein belül Eco saját regényeiben elemez néhány posztmodern ismérvet: a metanarrativitást, a dialogizmust, a kettős kódolást és az intertextuális iróniát. Bevallása szerint ő nem tudja pontosan, mit értenek posztmodern alatt, de beismeri, hogy a fenti négy jelenség jelen van könyveiben. Az elemzést olvasva természetesen meglepődetünk, hogy hány olvasati szintje lehet Eco egy-egy regényének, mennyi bennük az intertextualitás, hogy könyveit ebből a szempontból nézve könyvek születtek. Ezt olvasva az az olvasótípus élvezi igazán a szerző kijelentéseit, akit az érdekel, hogy a történet miképpen is mesélődik el, de izgalmasak azok a kibontakoztatott gondolatok is, amelyek a „minőségi bestseller”-rel foglalkoznak, a magas és az alacsony irodalom szerencsés találkozásáról szólnak.

Vannak a kötetben olyan írások, amelyekben egy-egy irodalmi mű vagy életmű konkrét elemzése áll a központban. Itt tapasztalhatjuk, hogyan nyilvánul meg Eco sajátos irodalomértelmezése. Gyakran meglepő következtetésekhez jut. Mondjuk Dante Paradicsomáról szólva – miért is érdemes ma is olvasni azt – arra a megállapításra jut, hogy a „Paradicsom több mint modern: a történelemről megfélemedezett olvasó számára megdöbbentően futurisztikussá válhat”. Olvasatában tehát Dante alkotása modern mű, amely a ma embe-réhez is szól. Dante a kiindulópont akkor is, amikor az ifjú James Joyce írásaiban igyekszik felfedezni későbbi, nagy hatású műveinek gyökereit, mivel úgy véli, hogy Dante meghatározó élményt jelentett a kezdő alkotóra a nyelvtelenség területén. Eco igyekszik megmagyarázni Joyce sajátos írói nyelve-tének ismérveit, s közben kitér általában a nyelvek történetére. Ez nem esik nehezére, hiszen a témáról kiváló könyvet írt (*A tökéletes nyelv keresése*).

Egyébként egy másik írásában kimondja, hogy az írók közül épp Joyce és Borges hatottak rá a legjobban. Ezt Eco eddigi szépirodalmi életműve mintha igazolná is: négy regényének játéktérülete az egyetemes kultúra, akárcsak Borges esetében. Az egymásról való hatásról szól *Borges, én és a hatásiszony* című terjedelmes munkájában. Eco kétféle hatást különböztet meg. Az első a valaha olvasott, de elfelejtett irodalmi művek újrarafelbukkanása valamely friss alkotásban. A visszatérés ilyenkor öntudatlan, és nagyon gyakran a szövegelemzők mutatnak rá. A másik hatás tudatos utánczás vagy utalás korábbi irodalmi műre. Vannak aztán olyan hatások is, amelyeket csak a kritikusok mutatnak ki, könyveket fedeznek fel egy-egy szépirodalmi alkotásban, méghozzá olyan könyveket, amelyeket az író nem is olvasott. „A legfontosabb az, hogy a könyvek egymással beszélgetnek”, mondja ki Eco, és ezzel mintegy megadja az intertextualitás definícióját. Beismeri: regényei más könyveken alapulnak. Újra kiemeli Borges hatását regényeire: „Borges a legkülönbözőbb enciklopédiatörmelékekből írt gondolatzenét . . . én meg természetesen megpróbálom követni ezt a tanítását”.

Van a kötetben három írás, amely az egyéb kategóriába sorolható. Így például az egyikben a *Kommunista kiáltvány* stílusát elemzi („páratlan retorikai-argumentatív szerkezetű [. . .] elsőprő erejű szöveg [. . .] a retorika mesterműve”), amellyel ezért az iskolákban kellene foglalkozni. Már a globalizáció csíráit is felfedezi benne. Az irodalomreceptiót gazdagítja viszont az az írás, amelyben az amerikai irodalom olaszországi értelmezésének egy időszakának felderítését végzi. Ez a kissé még iskolás írás 1980-ban készült, amely inkább a tudós Eco kézjegyét viseli magán: alapos áttekintésű, jó anyagismeretről tanúskodó, de következtetéseiben óvatos. Rendkívül izgalmas olvasmány *A hamisság ereje* című, amely elhagyja az irodalom területét, és inkább kultúrtörténeti jellegű. Benne Eco azokról az írásokról és a bennük kibontakoztatott elméletekről szól, amelyekről az utókor kiderítette, hogy hamisak, de ugyanakkor jelentősen befolyásolták az emberiség történetének alakulását. Azon túl, hogy néhány ilyen hamisnak bizonyuló eszmerendszert részleteiben ismertet kiváló ismeretanyagra támaszkodva, a szerzőt az is érdekli, hogy mi teszi a hamisságot végeredményben hihetővé. Két mondata idézésével, azt hiszem, töményen megadhatjuk válaszát: „Mint elbeszélések valószerűek, valószerűbbek, mint a hétköznapi vagy történelmi valóság, amely sokkal bonyolultabb és hihetlenebb, megfelelő magyarázatot látszanak adni valamire, amit amúgy igencsak nehezen lehet megérteni (. . .) Az igazságnak nincsenek ismervei, a hamisnak mondott, illetve az éppen igaznak tartott történetek között nincs különbség, merthogy műfajilag ez is meg az is narratív fikciónak tekintendő.” A kultúremler mindig legyen résen, ajánlja Eco, mi pedig tegyük hozzá: az igazi értelmiségi mindig mindennel szemben legyen szkeptikus.

Külön csemege a *Hogyan írok?* című záró írás, amelyben Eco arról vall, miként születnek művei. Sokat megtudhatunk arról, hogyan születik meg egy-egy ötlete, hogyan alakítgatja őket írás közben, mely elvek vezérik írás-alkotáskor, van-e írói módszere stb. Természetesen, bár szubjektív és kitarulkozó írásról van szó, az alkotás lényegét nem tapinthatjuk ki belőle, mivel azt az író nem írta meg egyszerűen azért, mert az lehetetlen. Ráakadhatunk néhány általánosító és ködös megállapításra, de ezek nem segítenek igazában Eco regényeinek értelmezésében. Ezt a munkát minden olvasónak külön-külön kell elvégeznie, magának kell felfedeznie, miért is jelent esetleg élvezetet olvasásuk.

Több okkal magyarázható Eco jelenlegi népszerűsége az irodalommal foglalkozók és mások körében. Közülük kettő talán a döntő. Az egyik a tanulmányok nyelvezete, amely mindig a legfontosabb előfeltétele a megközelíthetőségnek és értelmezhetőségnek. Eco egy sajátos nyelvezetet alakított ki, amely ezt az előfeltételt sok szempontból teljesíti. Egyáltalában nem törekszik a szövegértelmezők körében elterjedt, úgymond céhbeli, tudományos metanyelv használatára, hanem hétköznapi nyelven szól az olvasóhoz, bár alkalomadtán mégis kénytelen használni olyan kifejezéseket és szavakat, amelyek csak a beavatottak, azaz a narratológia ismerőinek számára érthetőek. Egy sajátos csevegést folytatott hallgatóival, illetve olvasóival az olasz professzor, barátságos és (ön)ironikus hangon, a gondolatokat mesteri könnyedséggel kibontakoztatva azok előtt. Természetesen tudományos ismeretanyaga mindig nagyban hozzájárul ahhoz, hogy higgyünk neki. Más szóval: a nyelv és a stílus az, ami Ecót népszerűvé, azon túl: divatossá teszi.

Ma már lépten-nyomon Eco-idézetekre bukkanhatunk esszéket és tanulmányokat olvasva. Ha azonban alaposabban odafigyelünk, azt tapasztalhatjuk, hogy az esetek óriási többségében a szerzők arra használják fel, hogy saját mondanivalójukat alátámasszák, azaz: Eco valamilyenfajta mérce lett az elméleti vitákban azzal, hogy mindig igaza van, egyszemélyes igazsághordozó intézménnyé vált. Ezt azonban nem mindenki fogadja el, és igyekszik kikerülni „bűvölő” hatása alól, és rámutatni tévedéseire és fogyatékoságaira: túlzott eredetiségére, a biztos siker, a népszerűség hajszolására. Rámutatnak arra, hogy Eco igyekszik egybekapcsolni az egymást eleve kizáró fogalmakat, és olyan oxomoronokat kovácsol, amelyek az első olvasásra meglepnek és magukkal ragadnak újszerűségükkel, de valójában tarthatatlanok. Egyesek szerint Ecónál egymáshoz kapcsolódik a műveltség és a közhely, a szemiotika és a tömegkultúra, tudományos alaposág és szertelen humor. Ebből áll össze Eco egy-egy írása, mondják, ezért ő egyszerre tudós, újságíró, tanár, regényíró és a posztmodern kultúra felülmúlhatatlan akrobatája. Mindig arra törekszik, hogy az igazat mondja, vetik a szemére. Ködösít, de ezt a tudományossággal

álcázza. Az olvasón múlik, véleményem szerint, hogy elfogadja-e az Eco által kidolgozott párhuzamokat, hasonlóságokat és folyamatosságot, amelyek összekapcsolják az antikot és a modernt, a hagyományt és az avantgardizmust, a klasszikust és a bestsellert. Eco elutasít értékrendszereket, logikus gondolat-sorozatain át Oidipusz eljut a kortárs kalandregényig, a *Bűn és bűnhődés* a Sherlock Holmes-ig. Fellelhető írásaiban az a törekvés, hogy a magas kultúrát úgymond demokratizálja, a megközelíthetlent megközelíthetővé tegye, és a mélységeket a felszínre hozza. Egyik vonzó törekvése az, hogy írásain keresztül aktualizálja az elmúlt évszázadok folyamán kanonizált műveket. Értelmezésében a múlt bennünk él, a történelemben nincsenek ugrások és törések, mindig minden jelen van. Fáradhatatlanul ír, ontja magából merész ötleteit, észrevételeit. Ékesen bizonyítja ezt ez a könyve is. Az olvasónak kell eldöntenie, hogyan fogadja Eco gondolatait. Talán fogadja el magának Ecónak egy, a fentiekben idézett tanácsát: legyen résen.